

КАФЕДРА ЯК КРЕАТИВНИЙ ЗАСІБ РЕАЛІЗАЦІЇ
ЗАВДАНЬ ВИЩОЇ ШКОЛИTHE DEPARTMENT AS A CREATIVE MEANS
OF IMPLEMENTATION OF THE TASKS OF THE HIGHER SCHOOL

УДК 378.14

Іванова К.А.,

докт. філос. наук,

професор кафедри філософії

та соціології

Національного фармацевтичного

університету

Лантух А.П.,

канд. філос. наук,

доцент кафедри філософії та соціології

Національного фармацевтичного

університету

У більшості розвинутих країн відбувся перехід до нової освітньої парадигми, відомої як life long learning (LLL), що всесторонньо перетворювало роботу кафедри. Тому вища школа сьогодні відходить від жорсткої освітньої траєкторії, студенти будують індивідуальні траєкторії та стають мобільними шляхом вибору курсів і програм як на всіх рівнях формальної освіти, так і в межах додаткової освіти. Це дає можливість кафедрі мати значну амплітуду в реалізації свого креативного потенціалу.

Ключові слова: вища школа, кафедра, студент, викладач, освітня парадигма.

В большинстве развитых стран произошел переход к новой образовательной парадигме, известной под названием life long learning (LLL), что всесторонне реформировало работу кафедры. Поэтому высшая школа сегодня отходит от жесткой образовательной траектории, студенты строят свою индивидуальную траекторию, становясь мобильными путем выбо-

ров курсов и программ, как на всех уровнях формального образования, так и в пределах дополнительного образования. Это позволяет кафедре обладать значительной амплитудой в реализации своего креативного потенциала.

Ключевые слова: высшая школа, кафедра, студент, преподаватель, образовательная парадигма.

In most developed countries, a transition to a new educational paradigm known as life-long learning (LLL) took place that comprehensively transformed the work of the department. Therefore, the high school today deviate from the hard educational path and students build individual trajectories and become mobile by choosing courses and programs at all levels of formal education and within additional education. This enables the department to have a significant amplitude in realizing its creative potential.

Key words: high school, department, student, teacher, educational paradigm.

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Відомо, що вищий навчальний заклад – це соціальний інститут, який готує фахівців для різних галузей господарства, науки, культури на базі загальної середньої освіти, проводить науково-дослідницьку роботу теоретичної та прикладної спрямованості, забезпечує професійний розвиток викладачів вищої та середньої спеціальної школи, фахівців народного господарства, охорони здоров'я, культури тощо. Кафедра є засобом реалізації різнопланових завдань вищої школи, тому варто комплексно розглянути її як соціальний феномен.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Такими вітчизняними дослідниками, як: А.П. Заєць, В.С. Журавський, С.В. Врублевська, Ю.П. Поляченко, В.Г. Передерій, О.П. Волосовець та інші, давно вивчаються проблеми вищої школи [1]. Окремо варто виділити документи Верховної Ради України щодо вищої школи [2]. Саме вони були тим підґрунтям, за допомогою якого вирішувалися питання, порушені в статті.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Варто застосувати комплексний підхід до осмислення такого соціального інституту, як кафедра, креативний потенціал якої є дієвим механізмом у функціонуванні вищої школи.

Мета статті. Проаналізувати всі сегменти діяльності кафедри, довести її креативність у виконанні завдань вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Поняття «кафедра» грецького походження (kathedra), дослівно перекладається як «сидіння». Термін несе потрійне

навантаження. По-перше, у вузі кафедра розглядається як основне об'єднання науково-викладацького складу за однією або більше споріднених дисциплін. По-друге, це місце реалізації професійної діяльності для викладача, лектора, оратора. По-третє, термін має сакральний відтінок, бо в християнській церкві кафедра – це підвищення, звідки промовляється проповідь. Без сумніву, для всіх визначень загальним є те, що кафедра є інструментом для виконання конкретних завдань.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту», «кафедра – базовий структурний підрозділ вищого навчального закладу державної (комунальної) форми власності (його філій, інститутів, факультетів), який здійснює освітню, методичну та/або наукову діяльність із певної спеціальності (спеціалізації) або міждисциплінарної групи спеціальностей» (ст. 33) [2].

Створення кафедри як базового структурного підрозділу вищого навчального закладу здійснюється Вченою радою університету за умови, що вона складається щонайменше з п'яти науково-педагогічних працівників, для яких кафедра є основним місцем роботи, і принаймні троє з них мають учений ступінь або вчене звання. Її керівництво здійснює завідувач, який обирається на цю посаду Вченою радою університету за конкурсом на п'ять років [2, п. 33, п. 5]. За останньою вимогою вищої школи кафедру університету повинен очолювати доктор наук, професор, що свідчить про високі вимоги до кафедри з боку Міністерства освіти та суспільства.

Як бачимо, кафедра є базовим структурним елементом вищої школи і має аксіологічну значущість: 1) на кафедрі формується та вдосконалюється викладацький колектив; 2) складається методичне забезпечення навчального процесу (навчальні плани, програми, методичні посібники, навчально-методичні комплекси з дисциплін); 3) визначаються наукові інтереси й основні напрями наукових досліджень; 4) ведеться послідовна і перспективна робота зі студентами; 5) здійснюється процес виховання.

Поліфункціональність кафедри очевидна, оскільки вона забезпечує рівень кадрового потенціалу, рівень виконання організаційних, освітніх та виховних функцій. Вона є основним інструментом для виконання всіх завдань, яке ставить суспільство перед вищою школою. Це вона перебуває на «відстані простягнутої руки» від студента. Отже, значущість кафедри, її місце у вищій школі завжди було та буде важливим, актуальним.

Відомо, що якість навчального процесу корелюється політикою кафедри. У більшості розвинутих країн відбувся перехід до нової освітньої парадигми, відомої як *life long learning (LLL)* [3, с. 39]. Ця парадигма дозволяє перейти до неперервної освіти. Зрозуміло, що кадрова робота враховує всі нюанси неперервної освіти. Це логічно, бо в сучасних реаліях освіта – не просто факт, а ядро професійної кар'єри протягом всього життя особистості. Тобто сьогодні змістились акценти. Якщо у 50–60-х рр. ХХ ст. кар'єра будувалася на життєвому досвіді, практиці, авторитеті, то зараз перелічене – рудименти. Головне – «профі». У зв'язку із цим відбувається перехід до індивідуалізації освітніх процесів. Можна зробити висновок, що перелік освітніх послуг, свого роду «освітній кейс», формує не держава, а споживач цих знань, тобто суб'єкт освіти. У зв'язку із чим визначається кадрова стратегія вищої школи на сучасному етапі розвитку суспільства, яка: розширює право вибору; формує відкритий ринок освітніх програм та модулів замість зумовленого жорсткого стандарту; прозоро і зрозуміло для всіх систем подає результати навчання в кожному модулі; сприяє новому регулюванню ринку освіти: держава не може контролювати якість навчальних програм; зміщує фокус регулювання на забезпечення повноти та достовірності інформації, яка надається учасникам ринку.

На даному етапі «каталізується» роль кафедри, бо тільки вона може забезпечити якість освітніх програм, їхню глибину, ефективність, контроль за відповідністю ринку освітніх послуг потребам. Тут кафедра виконує роль «регулювальника», тому що вона може простежити повноту та достовірність інформації про ті або інші курси чи програми, їхню актуальність і послідовність.

Вища школа сьогодні відійшла від жорсткої освітньої траєкторії, студенти будують індивіду-

альні траєкторії та стають мобільними шляхом вибору курсів і програм як на всіх рівнях формальної освіти, так і в межах додаткової освіти. За таких обставин вимоги до викладацького корпусу зростають. Викладачі повинні бути готові відповідати на сучасні виклики.

Найбільш важливим чинником належної компетентності викладацького складу є відповідність таким умовам, за яких зміст освіти буде спрямований не тільки на засвоєння готових спеціальних знань, але й на формування творчої та соціальної компетенції студентської аудиторії. Професіоналізм викладачів характеризується вмінням організувати самостійну роботу у вузі, яка передбачає індивідуальний доступ до навчальних ресурсів і технологій самовиховання. Цими освітніми ресурсами повинні вміти скористатися насамперед представники викладацького корпусу.

Як бачимо, з усією очевидністю доводиться визнати, що реалізація завдань, які стоять перед системою освіти в умовах її переходу на позиції *life long learning*, висуває принципово інші вимоги не лише до рівня кваліфікації професорсько-викладацького складу, але і до цілей, цінностей, методології, організаційних засад діяльності викладацького корпусу і навіть до самої особистості викладача, вимагаючи від нього компетентності, високої освітньої мобільності, креативності, командної роботи та просто людських якостей.

Творча особистість викладача як транслятора знань, партнера студента в освітньому процесі, є аксіомою для успішної реалізації багатопланових завдань кафедри. Незважаючи на зміни і трансформації, фундаментальна роль викладача супроводжує всі елементи і стадії підготовки фахівця: від розроблення освітніх стандартів, навчальних планів і робочих програм до змісту окремих лекцій і практичних занять. І чим більше науково-педагогічний потенціал професорсько-викладацького складу, тим вище якість підготовки фахівців. Апробацією цієї формули є соціальний простір такого підрозділу вищої школи, як кафедра.

Невід'ємна функція кафедри – навчально-методична робота, спрямована на розроблення і впровадження освітніх інноваційних технологій, демократизацію освіти, розвиток неперервної освіти, інтеграцію української освіти в європейській і світовий простір, створення сприятливих умов життєдіяльності суспільства. Під час організації навчально-методичного процесу враховуються можливості широкого застосування сучасних інформаційних технологій, інноваційних прийомів навчання і контролю знань. На кафедрі працює не лише комп'ютерний клас, електронні ресурси, але і система дистанційного навчання, яка доповнює традиційні форми роботи зі студентами. Навчально-методична робота полівекторна. Вона спрямована на вдосконалення методики викла-

дання дисциплін, безпосереднє методичне забезпечення навчального процесу, впровадження нових рекомендацій, підвищення педагогічної кваліфікації професорсько-викладацького складу. Актуальними напрямками навчально-методичної роботи кафедри є: 1) складання нових навчальних робочих планів підготовки фахівців; 2) складання робочих програм із дисциплін, перегляд діючих програм; 3) розроблення методичних матеріалів із контролю знань студентів; 4) контрольні відвідування занять завідувачем кафедри, взаємні відвідування занять, участь у проведенні показових, відкритих занять, проведення майстер-класів провідними викладачами; 5) усі види робіт із підготовки викладача до проведення навчального заняття; 6) розроблення рекомендаційно-програмної документації, необхідної для здійснення освітнього процесу (підручники та навчальні посібники, конспекти лекцій, тести, завдання); 7) методичні розроблення із застосування нових інформаційних технологій у навчальному процесі, інші навчально-методичні документи; 8) впровадження в навчальний процес результатів науково-методичних досліджень, нових інформаційних технологій навчання (автоматизовані системи навчання, презентації лекцій, комп'ютерне тестування й ін.); 9) методична робота в межах підвищення кваліфікації викладачів; 10) підготовка методичного забезпечення самостійної роботи студентів.

Основною метаю науково-методичної роботи кафедри є перспективний розвиток процесу навчання, удосконалення його змісту та методики викладання, пошук нових принципів, закономірностей, методів, форм і засобів організації та технології навчального процесу. Її базою є вивчення і впровадження передового педагогічного досвіду, виконання наукових досліджень окремими викладачами, використання отриманих результатів у практиці освітнього процесу. Науково-методична робота кафедри багатоаспектна і полягає в такому: 1) формування індивідуальних завдань підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу; 2) створення і впровадження інноваційних освітніх систем і технологій; 3) написання та підготовка до видання підручників і навчальних посібників, науково-методичних статей і доповідей; 4) наукове редагування підручників, навчальних посібників, науково-методичних статей і доповідей; 5) рецензування підручників, навчальних посібників та інших матеріалів.

Організаційно-методична робота охоплює також заходи з управління методичною роботою та забезпечує її планування, реалізацію і контроль результативності ухваленої у вищій школі стратегії вдосконалення навчального процесу, його методичного забезпечення. Організаційно-методична робота передбачає такі види діяльності, як: планування й організація методичної роботи кафе-

дри; підготовка і проведення науково-методичних студентських конференцій, семінарів, конкурсів; організація системи підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу; підготовка матеріалів до засідань кафедри; робота в складі методичної групи кафедри.

Реалії життя сучасної кафедри показують, що в ланцюжку «студент – фахівець» роль кафедри велика, бо її завданнями є оптимальна організація навчального процесу студента, серед поліфонічності знання надати ті фундаментальні положення, без яких студент не зможе стати сучасним професіоналом.

Дуже важливим і актуальним аспектом діяльності кафедри є її науково-дослідна робота. Це вид діяльності, спрямований на здобуття нового знання в його різних формах із використанням апарату та методів науки. Вона є засобом реалізації та розвитку творчого потенціалу особистості, створює умови для творчої активності, спонукає до прагнення пізнати нові факти. Її результатом є інтелектуальний, творчий продукт. Таке розуміння науково-дослідної роботи визначає цілу систему умов, необхідних для її реалізації на кафедрі: по-перше, вона має бути орієнтована на пізнання невідомого, межа якого варіюється для викладачів і студентів; по-друге, кафедра повинна забезпечити мінімальне володіння студентами апаратом наукового пізнання; по-третє, система НДР на кафедрі має бути побудована з урахуванням різних потреб студентів і викладачів; по-четверте, система мотивації НДР повинна забезпечувати постійну цікавість до різних форм такої діяльності, сприяти формуванню відповідної компетенції особистості.

Науково-дослідна діяльність як невід'ємний елемент в роботі кафедри має свою специфіку, на яку варто зважати. По своїй суті вона поєднує, «цементує» навчання, пізнання, практику та комунікацію: навчання, оскільки спрямована на засвоєння нового досвіду в спеціально створених умовах; завдяки пізнанню з'являється нове знання про світ; практика формує досвід професійної діяльності; спілкування (ділове, колективне, особисте).

У зв'язку із цим успішна реалізація дослідницької роботи на кафедрі передбачає комплексний підхід до її планування, організації й здійснення. Тут необхідно керуватися такими вимогами: 1) неперервна участь соціальних суб'єктів освітнього поля в науковій роботі; 2) тісний взаємозв'язок усіх форм НДР; 3) спадкоємність у науковій діяльності щодо стадій і рівнів освітнього процесу; 4) послідовність вивчення й засвоєння методів і техніки виконання наукових досліджень; 5) послідовне збільшення складності й об'єму наукових робіт, які виконуються; 6) обов'язкова участь більшості освітніх суб'єктів у здійсненні комплексної системи наукової діяльності; 7) упровадження результатів

НДР; 8) упровадження системи стимулювання для активних учасників НДР та ін.

На даному етапі чітко простежується тенденція в усіх провідних вищих навчальних закладах світу, де вся робота є єдиним процесом, в якому органічно пов'язані наукові дослідження та викладання. Тому чим міцніше сплав науки й освіти, тим більший потенціал успішного розвитку має вищий освітній заклад. А там, де зв'язок цей слабшає, є загроза падіння рівня і наукової, і педагогічної діяльності останнього [4, с. 369].

Проте необхідно враховувати, що занадто велика увага до дослідницької діяльності має негативні наслідки. Особливо це помітно на прикладі західних університетів, де кар'єра та реноме викладача залежать не стільки від педагогічної діяльності, скільки від участі в дослідженнях і від кількості персональних публікацій. Якою б успішною не була викладацька робота, викладач ніколи не стане професором, якщо не має солідних авторських наукових робіт. Звідси і відома формула, поширена серед викладачів найбільш престижних американських університетів: *publish or perish* (публікуйся або помирай) [5, с. 94].

Проблема співвідношення педагогічної та науково-дослідної роботи у вищій школі – одне з найважливіших завдань, які стоять перед університетською кафедрою. Знайти тонку межу їх взаємного існування – велика майстерність кафедри та її керівника, бо «без прагнення до наукової роботи педагог неминуче потрапляє у владу трьох педагогічних демонів: рутини, банальності, механічності», як компетентно заявляв свого часу німецький вчений Ф.А. Дистервег.

Науково-дослідницька робота кафедри повинна складатися не лише з діяльності викладача у сфері його наукових інтересів, але і з НДР студентів, які тільки починають свій шлях до евристичного пошуку. Тому ця робота містить низку конструктивних моментів, а саме: обсяг знань студентів (особливо 1–2-х курсів) недостатній для проведення фундаментальних наукових досліджень; окрім наукового дослідження, студенти виконують завдання з навчальних предметів; дослідницька робота для більшості студентів не є основним видом діяльності. Саме з урахуванням цього будується науково-дослідницька робота зі студентами. Кафедра прищеплює їм любов до наукового пошуку, а вони апробують себе на конференціях різного рівня. Їх запрошують для співпраці навіть іноземні видавництва. Тобто варто констатувати, що на кафедрі закладається науковий потенціал студентів, який за сприятливих умов реалізується в професійній, науковій діяльності наших випускників.

Як бачимо, НДР у межах кафедри – це «вулиця із двобічним рухом», з одного боку – викладачі зі своїми науковими інтересами та планами, готовністю передати свій досвід, з іншого – студенти

зі своїм бажанням. Мета цього руху для студентів – формування дослідницьких умінь, підвищення творчої активності, поглиблення знань за фахом і підвищення якості професійної підготовки, розвиток самостійності й якостей, необхідних для становлення випускників як кваліфікованих фахівців. Тому студентське наукове товариство (далі – СНТ), яке працює на кафедрі, є першим «трампліном» студента у велику науку. Скориставшись ним, деякі студенти, а потім аспіранти, докторанти вже ніколи не можуть зійти із цієї дистанції. На кафедрі приходять колишні студенти, але вже в іншому статусі, і дуже приємно усвідомлювати, що вони були членами СНТ, працювали над світоглядними темами, виступали на конференціях і не лише в межах кафедри, інших вузів, міста, але й усієї України.

Кафедра як складова частина вищої освіти виконує також виховну функцію. Це аксіома, бо навчальний процес передбачає виховання, а виховання – моменти навчання. Виховні можливості кафедри базуються на концептуальних положеннях Конституції України, Закону України «Про освіту», Національної доктрини розвитку освіти України XXI ст. Саме кафедра покликана здійснювати формування та виховання особистості студента в навчальній і позанавчальній час. Завдання кафедри – зберігати, поширювати цінності культури, а також готувати майбутню інтелектуальну еліту [6]. У зв'язку із цим значна роль у структурі навчального процесу кафедри повинна належати виховній складовій частині, яка може здійснюватися за допомогою: а) посилення гуманітарного складника всіх навчальних дисциплін; б) зміни форм і методів навчальної роботи (останні мають бути спрямованими на розвиток особистості).

Гуманітарні дисципліни покликані формувати в студентів когнітивні, методологічні принципи пізнання, озброїти їх логічним «апаратом» мислення, познайомити із загальнолюдськими моральними й естетичними цінностями, вказати шлях залучення до них. Сучасні викладачі повинні орієнтувати студентів на гуманітарний розвиток освітнього процесу, а не на вузьку спеціалізацію. Тут відкривається широке соціальне поле докладання зусиль викладачів гуманітарних наук, які першими вирішують ці завдання.

Під час навчального процесу викладач здатний розвивати в студентів критичне мислення, колективну взаємодію, командний дух, комунікативні вміння, навички ухвалення відповідальних рішень, формувати креативність як головну цінність і компетентність. Отже, викладач сприяє розвитку ціннісних основ культури особистості студента. Також важливим принципом взаємодії викладачів зі студентами є педагогіка партнерства, яка базується на повазі, рівноправ'ї, толерантності, взаємній зацікавленості у вирішенні навчальних завдань, що має значний виховний потенціал.

Кафедра як структурний підрозділ вищої школи, її викладачі можуть виховувати студентів і в позааудиторний час. Так, у ЗВО України склався такий громадський інститут, як інститут наставництва (кураторства), який створений ще за радянських часів і мав виховний вплив на студентство. Із часом цей інститут скасований, але наприкінці ХХ ст. його почали відроджувати, проте вже з новим змістовним наповненням. На кафедрі працюють викладачі, які виконують обов'язки наставників, кураторів академічних студентських груп. Вони допомагають адаптуватися студентам до нового культурно-освітнього середовища, до умов організації навчального процесу та дозвілля. Саме вони є тими «поводирями», які на перших етапах самостійного студентського життя дадуть їм пораду, підкажуть життєві істини. Позааудиторна робота на кафедрі – це можливість якнайповніше та сконцентровано формувати світогляд студента. Реалізується це завдання через екскурсійну роботу, яка вимірюється широкими масштабами діяльності кафедри, «круглими столами» із запрошенням фахівців різних напрямів, з обговоренням різних тем, наприклад, «Музика та здоров'я», «Учитися бути людиною», у контексті парадигми освіти вищої школи тощо.

Висновки. Отже, кафедра у ЗВО – це ключова ланка в навчально-виховному процесі. У діяльності викладачів важливі як навчальний, так і виховний складники. Саме викладач бере безпосередню участь у процесі формування особистості студента, розвиває його професійні компетенції, сприяє реалізації інтелектуального та духовного потенціалу, а кафедра організовує, спрямовує, забезпечує цю командну роботу, де

кожен співробітник знає свої обов'язки, виконує свої функції і креативно підходить до вирішення загальних кафедральних завдань. Інакше кажучи, кафедра – це робочий механізм, живий організм, який не звик до формалізму і вимагає від своїх співробітників еластичності й органічності єдності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вища освіта в Україні: нормативно-правове регулювання / за заг. ред. А.П. Зайця, В.С. Журавського. К.: Форум, 2003. 950 с.
2. Врублевська С.В. Інноваційні процеси у системі освіти. *Медична освіта*. 2007. № 1. С. 43–48.
3. Медична освіта у світі та в Україні / Ю.П. Поляченко, В.Г. Передерій, О.П. Волосовець та ін.. К.: Книга-плюс, 2005. 383 с.
4. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556, зі змінами, внесеними згідно із Законом від 28 грудня 2014 р. № 76 // Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.3.rada.gov.ua/laws/show1556-18>.
5. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. // Верховна Рада України: офіційний веб-сайт. URL: <http://zakon.3.rada.gov.ua/laws/show344/2013>.
6. Российское образование – 2020: модель образования для инновационной экономики / Н.Е. Волков, Я.И. Кузьминов, И.М. Реморенко. *Вопросы образования*. 2008. № 1. С. 32–64.
7. Кукушкин Ю.С. Общеєвропейский процесс и гуманитарная Европа: роль университетов. М., 2005. 589 с.
8. Вульфсон Б.Л. Высшее образование на Западе на пороге ХХ в.: успехи и нерешенные проблемы. *Педагогика*. 1999. № 2. С. 84–95.
9. Великая Хартия университетов. URL: <http://bologna.sphu.ru/documents/mcu.doc>.